

DUJAM BALISTRILIĆ, JEDINI MARULIĆEV MECENA

Mirko Tomasović

UDK: 262.1-05 Balistrilić, D.:821-05 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Mirko Tomasović
Cvijete Zuzorić 5/V
Z a g r e b

U literaturi o Marku Maruliću vrlo se često spominje njegov kum don Dujam Balistrilić. Tri su razloga za to: prvi i najvažniji je što je Marulić njemu posvetio *Juditu*, drugi što je na njegov nagovor i trošak preveo na hrvatski *De imitatione Christi* i treći što je bio njegovim gostom za boravka na otoku Šolti, odakle je splitskim prijateljima uputio poslanicu u elegijskim distisima, naslovljenu na Franu Božičevića. Tri su, dakle, Marulićeva znamenita književna teksta izravnije ili neizravnije povezana s tim kanonikom, koji je od 1482. do 1506. obnašao dužnost primicerija u splitskomu metropolitanskom kaptolu. Unatoč njegovoj razvidnoj ulozi u postanju rečenih tekstova i ulozi koju je općenito imao u splitskomu humanističkom i crkvenom djelovanju za vrijeme primicerijata, međutim, o Dujmu se Balistriliću malo zna. Utvrđeni su samo primarni, uglavnom oskudni podatci iz njegove biografije.¹

Rodio se i umro u Splitu. Nisu pronađeni dokumenti kada je to točno bilo. Dade se zaključiti da je barem jedno desetljeće stariji od Marka Marulića (1450-1524), te da je umro u sukladnom vremenu prije njega (ne spominje se u dokumentima poslije 1506. g.). Otac mu se zvao Petar Zlosinović, koji je izrađivao tzv. baliste za bacanje kamena i užarene smole po neprijateljima. Po zvanju balistarija njegovi su potomci dobili nadimak Balistić, Balistrić, Balistrilić, Balistririć. U latinskim spisima navodi se kao Doymus Petri de Balistis, a mi ćemo

---

¹ Vidjeti Cvito Fisković, *Prilog životopisu Marka Marulića u: Baština starih hrvatskih pisaca*, Split, 1976, str. 73-76.; Duško Kečkemet, *Život Marka Marulića Splitsčanina*, Split, 1975, str. 91-92; Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975, str. 219.

ga zvati onako kao njegovo kumče, tj. don Dujam Balistrilić, koje mu se u proslavu *Judite* obraća i kao »počtovanomu u Isukarstu popu i parmanciru splickomu«. Latinski naziv za treću čast po hijerarhiji u kanoničkomu splitskom zboru (arhiđakoni, arhiprezbiteri, primiceriji), *primicerius*, pohrvaćivao se na razne načine: *premancer*, *prmancer*, *primancir*, *primancijer*, *primincir*, *prvocir*. Rabljena je i prevedenica *prvopivalac*,² jer su takvi dostojanstvenici predvodili pjevanje za bogoslužja u katedrali; bili su i neka vrsta nadstojnikâ zbora, brinuli se za izobrazbu subđakona i đakona te druge poslove unutar kaptola. Po don Dujmu se vidi da su uživali ugled i povjerenje svojih kolega i nadbiskupa. Rabbit ćemo također Marulićev izbor iz oslovljavanja: *p(a)rmancir*.

Arhivski spisi (*Archivium Capituli Spalatensis*) pokazuju da je don Dujam vrlo aktivan i poduzetan »prvopivalac« splitske katedrale. Iste godine kad je nastupio službu, 1482, vlastoručno je napisao uredbu nadbiskupa Bartolomea Averoldia o vladanju kanoničkoga zbora; sudjeluje 1487. i 1506. u izradbi imovnika riznice, 1501. u njegovoj reviziji; g. 1495. kanonici ga biraju u odbor za vođenje parnice protiv istog Averoldia; unatoč tome 1501. postaje nadbiskupov vikar. Rektor je dviju splitskih crkava, sv. Martina (de Colonia) i sv. Jakova (de Colonia), a potonja se nalazila u blizini današnje palače Milesi, gdje je sada smješten Zavod za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u kojem se održavaju znanstveni programi za Marulićevih dana u Splitu. Čini se da je bio dobro materijalno zbrinut, jer je ubirao prihode i od crkvice sv. Jeronima na Marjanu.³ Za njegova »mandata« kolega mu je kanonik Juraj Marulić, po svemu sudeći Markov rođak, s kojim je don Dujam u istom odboru u parnici s nadbiskupom, a biran je zbog iskustva u parničkim poslovima.⁴ Marko je dobro, očevitno, upoznat s predmetom parnice i na strani je splitskog kaptola, što je i pjesnički očitovao u zajedljivom epigramu *In Dominum Bartholomeum Averoldum, episcopum Spalatensem*.⁵ Dujam Balistrilić je, kako se iz tih činjenica dade zaključiti, višestrano povezan s plemićkom obitelji Marulića. Posjedovao je na otoku Šolti poljsko imanje s kućicom uz more, zdencem i kapelicom, u uvali Nečujam, u kojoj su u rimsko doba nicali »villae rusticae«.⁶ Tu se povlačio u pobožnu osamu, a neko vrijeme, vjerojatno na samom kraju XV. stoljeća, ugostio je u nečujamskom boravištu Marka Marulića. No, njegov prvi životopisac, prijatelj

² Usp. I. Ostojić, o.c., str. 67, 217.

³ I. Ostojić, o.c.

⁴ Nove podatke o Jurju Maruliću, njegovi su inicijali vjerojatno upisani u luk nad vratima s obiteljskim grbom u pretpostavljenoj rodnoj kući Marka Marulića u Papalićevoj ulici u Splitu, pronašao je Petar Runje i objavio u radu *Marulići u Padovi (Mogućnosti)*, br. 7-9/1995, str. 11-16). Položio je na Padovanskom sveučilištu doktorski ispit crkvenog prava 20. kolovoza 1476. Uspješno je branio Magdalenu Marulić u ostavinskoj parnici, uspjevši dokazati da je jedna oporuka bila krivotvorena.

⁵ Marko Marulić, *Glasgowski stihovi*, preveo i priredio Darko Novaković, Zagreb, 1999, str. 20, str. 144.

⁶ Usp. C. Fisković, o.c., str. 75.

i poklonik Frano Božićević Natalis tu zgodu humanistički je ukrasio hagiografskom interpretacijom, po kojoj je Markov odlazak kod kuma Balistrilića na Šoltu dobio isključivo duhovno, isposničko značenje: »Quo veluti a mundi hujus blandissimis illecebris, et asperrimis anfractibus ad securum tranquillitatis portum se contulerat. Ibi in monasterio quodam Divi Petri Vallis Surdae sic appellate per biennium moratus...«⁷ Taj samostan nije uopće postojao, a Marko je Marulić prihvatio poziv splitskog »parancira« da u otopnoj izdvojenosti i ladanjskom ozračju, što je uostalom bila i moda u humanističkom vremenu, provede stanovito vrijeme da bi na miru čitao, pisao i razmišljao. Da se na Šolti izvrsno osjećao, uživajući u njezinim blagodatima, jasno se naslućuje upravo iz poslanice istom Božićeviću, *Francisco Natali Marci Maruli in Valle Surda commorantis responsio*,⁸ gdje pozivlje svoje splitsko društvo da ga posjeti. Trebat će im sedam sati s veslarkom, ali će nakon toga ležeci u hladu maslina, uz šum valovlja čekati dok »pueri« ne zgotove ručak. Navodi što će jesti, što će piti, vrste riba, povrća i voća, uz antičke mitološke ukrase i iskaze svoje buduće gostoljubivosti. Riječ je o paradigmatičnom slavljenju idile i naravnog života u prirodi, općem mjestu u humanističkoj poeziji. Marulićeva pak pohvalnica nečujamskom krajoliku i jelovniku, osim versifikatorske i pjesničke kakvoće, redovito izdvajana iz latinskog stihovanog opusa kao antologijski sastavak, jedan je od važnih tekstova za tumačenje njegova odnosa prema ovozemaljskom životu, njegove ukorijenjenosti u duh humanističkog vremena i razvijene potrebe za prijateljstvom. Nastala je rečena poslanica u kontekstu njegove veze s Dujmom Balistrilićem. Jednostavno kazano: da nije uživao njegovo gostoprimstvo u Nečujmu, takav tekst ne bi ni napisao. A da mu je kum bio pokrovitelj, u stanovitom smislu i mecenom, svjedoči zapis na kraju prijevoda *De imitatione Christi*, koji je prijevod dragocjeni uzorak hrvatske davne proze.

Naslov mu je *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja taščin segasvitnjih* (skraćeno *Naslidovan'je*), dok u zaslovnom kolofonu stoji: »Hoc opusculum de latino sermone in dalmaticum a Marco Marulo fuit conversum. Anno dominice incarnationis MD, die XX junij. Rogatu et Impensis Reverendi presbiteri Domini de Balistris primicerij ecclesie spatensis...«⁹ Što će reći: »Djelce je ovo Marko Marulić iz latinskoga u dalmatinski govor preokrenuo. Godine od Gospodinova utjelovljenja 1500, dne 20. lipnja. Na molbu i trošak počtovanog svećenika don Balistrilića, parancira splitske crkve...« Dakle, jasno biva koju je imao ulogu Dujam Balistrilić u nastanku teksta Marka Marulića. Zamolio je svoje kumče da prevede *De imitatione Christi* i pobrinuo se da mu se pri tome osiguraju sredstva i uvjeti tijekom rada. Pretpostavka da je Marulić zadaću obavio

⁷ *Vita Marci Maruli Spalatensis per Franciscum Natalem concivem suum composita* u: Vinko Milić, *Prigodom proslave četiristogodišnjice hrvatskog umjetnog pjesništva*, Split, 1902, str. 7.

⁸ V. Milić, o.c., str. 15-19.

⁹ Marko Marulić, *Naslidovan'je*, priredio Milan Moguš, Split, 1989, str. 205.

tijekom spomenutoga boravka u Nečujmu,¹⁰ čini mi se uvjerljivom. Možda ga je Balistrilić i tamo pozvao, da bi na miru i neometan radio hrvatsku verziju glasovitoga i zahtjevnog srednjovjekovnoga djela. Riječ je o izravnoj narudžbi i izboru latinskoga teksta na vlastitu želju, pa prema tome i na vlastiti račun. Zašto je pak naručio prijevod Kempenčeve knjige, objašnjivo je Balistrilićevim nastojanjem da klericima i laicima ponudi duhovno i pobožno štivo na hrvatskom jeziku, to više što su se splitski svećenici i redovnici u pogledu čudorednoga kršćanskoga života vladali dosta opušteno, gajeći svjetovne navike. Još je jedna okolnost vrijedna spomena u tom kontekstu. Splitski je intelektualni krug potkraj XV. stoljeća sve više usmjeren prema jezičnom pohrvaćivanju, što potkrepljuje i znameniti *Lekcionar* Bernardina Splićanina (1495), redovnika samostana sv. Frane na Obali, gdje je Marulić prema oporučnoj odredbi pokopan. Kako se on u prijevodima citata iz Biblije za *Naslidovan'je* koristio Bernardinovima *Lekcionarom*,¹¹ potpuno je utemeljeno govoriti o znakovitu Marulićevu poznavanju i promicanju hrvatskih tekstova za vjernički puk. Balistrilić je, nadalje, povjerio prijevod onomu iz splitske sredine, koji je za nj imao preduvjete i sposobnosti. Izbor je pao na Marka, jer je već bio potvrđen pisac na hrvatskomu, logičan je zaključak. Ta pojedinost može dobro doći pri datiranju Marulićevih tekstova »harvacki složenih«, jer je samo *Judita* izričito datirana.

Balistrilićevim nastojanjem i tvornom potporom obogaćen je, dakle, Marulićev hrvatski opus i ujedno naš književno-prozni identitet na razmeđu XV. i XVI. stoljeća. Njegova funkcija u ovom slučaju bila bi i mecenatska. U zapadnoeuropskim zemljama to je bila razvijena pojava, plodotvorna osobito u humanizmu. Kraljevi i vladari promicali su književnu djelatnost, okupljajući na svojim dvorovima učene ljude, intelektualce, darovite pojedince. Iz povijesti književnosti znamo kolika je uloga bila Margarete Navarske, primjerice, u razvoju francuskog humanizma, pa Medičejaca, osobito Lorenza, u razvoju talijanske renesanse, također i obitelji d'Este, te mnogih drugih moćnika u Španjolskoj, Portugalu. U Hrvatskoj onog vremena nije moglo biti takvih patronata, nije bilo ni bogatih crkvenih i svjetovnih velikodostojnika. U splitskomu krugu, glavnoj jezgri novog književnoga i jezičnog pokreta, Dujam je Balistrilić ispunio pokroviteljsku misiju, istina na diskretan način. Nju izričito potvrđuje Marulićevo *Naslidovan'je*, a u arhivskim spisima vjerojatno se nalaze dokazi i za neke slične njegove postupke. »Prvopivalac« splitskoga stolnog kaptola jedini je jamačno pomagao Marulića pisca. Pomoć i zaštita, inače, bile su prijeko potrebne koliko zbog prijepisa, tiskanja knjiga, što su pratili golemi troškovi, toliko zbog dopuštenja i toleriranja objavljenih djela od strane crkvenih službenika i uglednika. Marko se trudio da za svoje rukopise priskrbi zagovor i potporu, ali mu to nije uspjelo za veliki epski projekt *Davidias*. U posveti epa kardinalu Dominiku Grimaniu pripominje, među ostalim,

¹⁰ Usp. D. Kečkemet, o.c. (bilješka 1), str. 92.

¹¹ Usp. Marko Marulić i »Lekcionar« fra Bernardina Splićanina *Drvodilića*, *Colloquia Maruliana*, XI, Split, 2002, str. 323-333.

da će njegov ugled spriječiti napade i zanovijetanja kritičara i zavidnika, te moli: »Ut tantum digneris quod mittitur accipere meque in clientulorum tuorum numero habere.«¹² Moli ga da se udostoji primiti pošiljku i uvrstiti ga među svoje štíćenike, što se, po svemu sudeći, nije dogodilo. Rukopis se *Davidijade* zagubio i prvotisak doživio tek 1954. Posveta *Judite* pokazuje dodatno Marulićeve relacije s Balistrilićem da taj čin nije puko formalistički, nego gotovo prisna izjava u okvirima humanističke konvencije. Manja je statusna razdaljina između pisca teksta i naslovnika, iz istog su zavičajnoga, duhovnoga i intelektualnoga okoliša. Dijeli ih samo razmak između kuma i kumčeta, prelata i običnog vjernika. Nazire se dapače neka suradnička crta. Budući da dobro poznaje uglednika i da s njim prijateljuje, pjesnik se svjesno ili nesvjesno obzire na njegova očekivanja, na njegov ukus. To se naravno moglo odraziti i na pjesmotvorbu u stanovitoj prilagodbi ključnomu, povlaštenom čitatelju, koji mu je bio i domaćinom pri nastajanju *Naslidovan'ja*. Toj hipotezi priključuje se i druga. Iskušavši mogućnosti hrvatskoga jezika pri osjetljivom postupku prevođenja, ohrabren njegovim mogućnostima, odlučuje se na novi pothvat na većoj razini auktorskog očitovanja, tj. u izvornoj pjesničkoj i versifikatorskoj strukturi: u ljetnim danima 1500. završio je *Naslidovanje*, u proljetnim danima 1501. *Juditu*. I za nju je možda stigao poticaj od pokrovitelja, dok se s njim svakodnevno družio na šoltanskim pitomim žalima. Izvan pretpostavaka ostaje činjenica da je Marulić i svoje glavno prozno i pjesničko djelo na hrvatskom jeziku obilježio Balistrilićevim imenom. To vrijedi navlastito za predgovor *Judite*, jer se iz nekih posvetnih redaka i formulacija nazire da je don Dujam bio upoznat na čemu radi, te da očekuje gotovo sa strepnjom njegovu prosudbu.

Već je naslovna apostrofa karakteristična: »Počtovanomu u Isukarstu popu i parmanciru splickomu gospodinu don Dujmu Balistriliću, kumu svomu, Marko Marulić humiljeno priporučen'je z dvornim poklonom milo poskita.«¹³ Skromno se preporučuje s uljudnim naklonom, od srca daruje svoj spjev, te zatim prelazi na autoreferencijalni zbor o djelu. obraća mu se kao daroprimatelju: »Da od te stvari hoteći tvomu otačastvu, obojega jazika dobro umiću, dar prikazati...« Birana je riječ *otačastvo*, očinstvo, jer podrazumijeva zaštitu i savjet, a indikativna apozicija iza nje. Balistrilić je vrlo vješt u oba jezika, netom spomenuta (»naš jazik«, »knjige latinske aliti djačke«), drugim riječima i načitan literaturom na tim jezicima. Od njega pjesnik očekuje samo ono što je i prije uživao, ljubav u Isukrstu. Pripovijest je oblikovao i ukrasio tako »da ne rečete da vam poklanjam onu je žita rukovet koju u vaših knjigah bolju nahodite.« Marulić jasno kaže da je vodio računa o Balistrilićevoj književnoj obrazovanosti, e da ga ne bi razočarao nedostatnom pjesničkom opremom *Judite* u usporedbi s djelima iz njegove lektire. Ako uza sve to prikazani dar nema primjerenog dostojanstva, »uzdan sam u vašu dobrotu da

¹² Marko Marulić, *Davidijada*, preveo i komentirao Branimir Glavičić, Split, 1984, str. 268.

¹³ Citati prema: Marko Marulić, *Duhom do zvijezda*, izbor i predgovor Bratislav Lučin, Zagreb, 2001, str. 33-35.

ćete ga ljubeznivo prijati cica priproste pitomašćine i sartčene prijazni ka je od davna meju nami.« Poziva se na kumovu ljubaznost i spominje međusobno dugotrajno prijateljstvo. Unutar konvencijalnih posvetnih stilizacija ipak struji bojazan da *Judita* ne doživi razočaravajući recepcijski učinak, da ne iznevjeri očekivanje uglednog »parmancira«, štovanog kuma i dragog prijatelja. Zato ga nuka na povlašteni prijam djela (»Eto k vam gre Judita gospoja ma visoko počtovana more biti ne s manjom urehom nego kada se ukaza Olofernu...«), identificirajući ga figurativno s biblijskom udovicom, nadajući se da će nakon pomnog čitanja biti obasuto hvalama, kakvim je svećenik Elijahim popratio betulijsku junakinju nakon njezina pothvata. U istoj retoričkoj kolotečini pozivlje ga da pohvali spjev, kako to čini u odnosu na starozavjetnu udovicu, »jer je naučna hvaljena biti, navlastito od svetoga reda vašega popovskog«. Držim da te riječi upućuju na spoznaju da je Balistriliću Judita služila kao pohvalan primjer u propovijedima ili meditacijama, što je možda opredijelilo i Marulićev izbor epske teme. Kako pak tumačiti narednu rečenicu: »Nju primite, a meni zapovite: zapovidem vašim služba ma vazda je pripravna da izvarši ča budete veliti, koliko joj bude uzmožno?« Pjesnik je pripravan podložno izvršiti, koliko je moguće, sve što mu daroprimateelj zapovjedi, a to se, držim, odnosi na zamjerke spjevu, ako ih bude. Obraća mu se razvidno i kao književnom arbitru. Drugačije se ta pretposljednja rečenica posvete i posljednja koja govori o njezinom predmetu kao pjesničkom uratku, ne bi dala interpretirati. Kakva je bila usmena reakcija Balistrilićeva (»i ku vazda hvalite dilom, tu pohvalite i ustmi«), je li mu uputio koju kritiku ili naputak za doradbu, možemo samo nagađati. Čini se da nije i da je u potpunosti bio zadovoljan. Inače, Marulić, koji je toliko cijenio Balistrilićevo mišljenje, ne bi tri mjeseca poslije (19. srpnja 1501. g.) kliktao i samosvjesno javio prijatelju u Mletke da je napisao spjev po kojem će hrvatski jezik imati svojeg Dantea.¹⁴ U pismu Jerolimu Čipiku inače priopćuje tek »crne« vijesti (umro brat Ivan, teško se razbolio brat Petar, turska četa rastjerala 500 ugarskih i hrvatskih stradiota, Skenderpaša iz Slavonije nadire prema Zagrebu), pa mu je *Judita* jedina zadovoljština. Da nije dobro prošla na ispitu kod »parmancira«, zacijelo je ne bi na takav radostan način spominjao u izvješću iz Splita intimnom prijatelju.

Na temelju provedene raščlambe nekih elemenata posvete nije neumjesno tvrditi da postoje stanovite interferencije između Marulićeve tvorbe *Judite* i Dujma Balistrilića. Posveta ima također izričite poetičke referencije o pjesničkom djelu, koje je aktor držao nužnim podastrijeti čitateljima, prije svega naslovniku, učenom »parmanciru«: Taj je predgovorni tekst po općem sudu vrhunske vrijednosti kao stilski uzorak,¹⁵ teorijski iskaz, žanrovska novina hrvatske proze na samu početak

¹⁴ Miloš Milošević, *Sedam nepoznatih pisama Marka Marulića, Colloquia Maruliana*, I, Split, 1992, str. 36, 37.

¹⁵ Nedavno preminuli hrvatski književnik Olinko Delorko, čiji je estetski ukus potvrđen u mnogim njegovim djelima, zapisao je u svojem *Intimnom dnevniku*: »Marulićeva posveta *Judite* don Dujmu Balistriliću krasan je primjer valjane proze. Može se čitati nekoliko puta,

XVI. stoljeća. Nema pak dvojbe da je na njegov tijek, izriječ i sadržaj utjecala malo obrađena ličnost Dujma Balistrilića, kojoj pripada zaslužno mjesto u davnoj bogatoj splitskoj humanističkoj tradiciji. Njegov se aktivistički plemeniti lik nazire u pozadini triju tekstova iz Marulićeva opusa, posebno na brazdama hrvatskoga, ponajbolje uočava u proslavu *Judite*, te zavrjeđuje pozornost i priznanje pri proslavi njezine pete stoljetnice.

Mirko Tomasović

DUJAM BALISTRILIĆ, MARULIĆ'S ONLY PATRON

This paper analyses the role of Dujam Balistrilić, canon of the Split chapter and praecentor in the literary oeuvre of Marko Marulić, three of whose celebrated literary works are connected with this person. There is the Latin epistle *Francisco Natali Marci Maruli in Valle Surda commorantis responsio*, sent to his Split friend from Nečujam on the island of Šolta, where Marulić was enjoying the hospitality of his godfather's estate. The author supports the assumption that he was working there, and at that time, on the translation of the ethical and ascetic work *De imitatione Christi* of Thomas à Kempis, the translation of which was dated 20 June 1500. In the dedication on the frontispiece it says that Marko Marulić translated the work "rogatu et impensis" (at the request and at the expense of) Mr Balistrilić, praecentor of the church in Split. This then meant that the work was commissioned and paid for. The *Naslidovan'je* is the most important prose work of Marko Marulić, as *Judith* is his most important poetic work. It was dedicated to Don Dujam on 22 April 1501, which speaks volumes of the part he played in encouraging and supporting Marulić in his orientation towards works in Croatian. What is more, from the wording of the prefatory text it can be seen that there was some relationship between the creation of *Judith* and its first, privileged reader, the learned and well-reputed canon of Split, who was also the poet's godfather and friend.

---

redom s jednakim užitkom. Kakav osjećaj za riječi, kakva plemenita hrvatština! (...) Stil je posvete, kako se i iz ovog ulomka vidi, vanredno sažet i čvrst.« Citat prema: Olinko Delorko, *Izabrana djela*, priredio Vinko Brešić, SHK, Zagreb, 2000, str. 174.